

УДК 94 (477. 85) “1475-1486”

© Олексій Балух (Чернівці)

МОЛДАВІЯ І ТЕРИТОРІЯ БУКОВИНИ ПІД ЧАС БОРОТЬБИ ПРОТИ ОСМАНСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ (1475-1486 рр.)

У статті характеризується військово-політичне становище як Молдавії вцілому, так і її північних волостей зокрема, у другій половині 70-х – першій половині 80-х рр. XV ст.,
Ключові слова: як Молдавія, Сучава, Хотин, Стефан III.

Особливо неспокійні часи як для Молдавії, так і для людей, які її населяли, настали в 70-х роках XV ст., коли на її територію почали наступати турецько-татарські завойовники. В результаті відмови Стефана III сплачувати щорічну данину султану [8, с. 74], Мехмед II вирішив силою підпорядкувати собі молдавські землі.

З цією метою, на початку 1475 р. на Молдавію рушило османське військо на чолі з губернатором Румелії Сулейман-пашею. За свідченнями сучасників, це військо нараховувало більше ніж 100 тис. чоловік, а також до його складу входив валашський загін чисельністю близько 17 тис. чоловік [12, с. 77].

За деякими підрахунками, молдавське військо складалося з “великого війська” Стефана III, яке нараховувало 40 тис. поганоозброєних вояків, до складу якого, мабуть, входили воїни з Чернівецької та Хотинської “держав”, а також 5-тисячне угорське військо (в основному секлерів. – Б.О.) і двохтисячний польський загін [7, с. 21]. “У січні місяці 10 дня у воеводи Стефана був великий бій з турками трохи вище Васлуя у річки, яка називається Берлад” [3, с. 51; 9, с. 60]. “І переможе тоді Стефан з божею милістю (...), і померло тоді дуже багато, і взято в полон без числа (багато. – Б.О.), і рубали їх (османів. – Б.О.) поки, ні одного живого не залишилося, окрім сина Сака паші, і було взято їх стяги, і великий скіпетр” [1, с. 28].

Отже, протягом 1474-1475 рр. господар Стефан III, за допомогою своїх союзників, відбивав усі наскоки турецько-валашського війська. Після цієї перемоги молдавський воевода звернувся до своїх союзників по антиосманській коаліції та наголошував на тому, що Молдавія слугувала щитом для всієї Європи і, зокрема, для всього “Християнського світу”, а також господар попереджав їх про підготовку нового походу османів проти Молдавії [10, с. 261]. Господар сподівався, що європейські держави нададуть йому військову допомогу у боротьбі з османами. Однак султан Мехмед II, здійснивши військові та дипломатичні дії проти Молдавії, унеможливив будь-яку допомогу князівству. Зокрема, в 1475 р. було захоплено Каффу та союзника Стефана – Мангупське князівство, а також весною 1476 р. був укладений мир з Польщею [7, с. 22]. Отже, господар Стефан III залишився один на один з надзвичайно могутнім ворогом. Розуміючи, що польський король Казимир IV незможе допомогти молдавському воеводі, він визнає зверхність угорського короля в 1475 р., який готується до антиосманської боротьби, зобов’язався захищати Молдавію та надати притулок Стефану III в разі необхідності.

На початку 1476 р. султан, провівши мобілізацію військових сил Османської імперії, зібрав армію яка нараховувала близько 150-ти тисяч чоловік. Крім того, до неї на валашському кордоні мали приєднатися військові загони господаря Басараба II Лайоти у

складі близько 12 тисяч чоловік, а також на східний кордон Молдавії мало напасти татарське військо на чолі з Емінеком Мірзою у складі близько 10-12 тисяч чоловік [13, с. 215-216]. Тоді як військові сили господаря Стефана III не перевищували 40 тис. чоловік. Відчуваючи нерівність сил та майбутній наступ османів, воевода Молдавії звернувся за військовою допомогою до угорського короля Матяша Корвіна, але той зайнятий своїми внутрішніми справами, вчасно надати цю допомогу не зміг [12, с. 80].

У червні 1476 р. османське військо, перейшовши успішно Дунай, рушило далі по долині р. Сірет. Так як наступаючі війська постачалися за рахунок загарбаних територій, а здобич воїнів розцінювалася як законний трофей, господар Стефан III почав застосовувати тактику “випаленої землі”, коли місцевість, якою рухалися османські завойовники в напрямку Сучави, Няму, Хотина та ін., була спустошена, що залишало військо без продовольства та фуражу [11, с. 57]. Але незважаючи на такі дії Стефана, турецькі війська продовжували рух вперед у напрямку до Сучави і Хотина.

Відпустивши значну кількість воїнів із свого війська на захист своїх осель та сімей від татарської навали, у розпорядженні господаря Стефана III залишилось близько 10-12 тисяч чоловік, в основному з бояр, міщан і служилих людей. Однак уже 26 липня, вибравши зручний для атаки лісний масив, його військо раптово атакувало турків [7, с. 23]. “Прийшов турецький султан Мехмед з усіма своїми силами з двухсоттисячним військом із Басарабом воеводою і відбувся бій з воеводою Стефаном на одному полі у Білому Потоці, і переможе тоді проклятий турок, і паде все військо Стефана воеводи, і так полонив усю землю” [4, с. 71]. Проте господар Молдавії, втративши частину війська, був готовий для продовження боротьби.

Значне місце для організації оборони від османських загарбників відводилося укріпленням, а особливо фортецям. Готуючись до війни, Стефан відремонтував більшість молдавських фортець, у зв’язку із появою вогнепальної зброї. Тобто Стефан створив у Молдавії передову для свого часу фортифікаційну систему, зокрема, чого вартують лише замки у Сучаві, Хотині, Няміці та ін.

Однак, розвиваючи успіх після перемоги, султан Мехмед II спрямував своє військо на Сучаву. Турки “прийшовши до Сучави і місто спаливши” [1, с. 29], взяли в облогу Сучавську фортецю, але вона була досить добре укріплена та її залага продовжувала оборонятися. Також не змогли турки підкорити фортеці у Хотині та Няміці. Зокрема, взявши в облогу Хотинський замок і не змігши здолати хотинську залого, яка мужньо боролася, османи спалили та пограбували навколишні та сусідні села [6, с. 32]. Але осінні холоди, голод та спалахи чуми у війську султана, а також повідомлення про наступ угорців, змусили Мехмеда II припинити облогу і відступити [14, с. 43]. “До цього часу воевода Стефан знову зібрав військо у 16 тисяч чоловік і почав діяти проти турків. Турки подумали, що він отримав підмогу від поляків або від угорців, і відступили, але він захопив у них багато полонених” [3, с. 51]. Таким чином, один із найбільших походів султанських військ на Молдавію закінчився невдачею для османів. Цими подіями і завершився перший етап боротьби з османською

експансією, а країна зберегла свою політичну самостійність. І все ж турецькі війська завдали чималих людських втрат, а країна була повністю спустошена, зокрема і території Чернівецької та Хотинської волостей.

Одна з причин поразки Молдавії в боротьбі з османською експансією полягала в тому, що польський король, не дивлячись на систематичні звернення до нього, як до союзера про допомогу, не бажав втручатися у збройний молдавсько-турецький конфлікт, застосовуючи лише дипломатичні кроки [11, с. 57-58]. Маскуючи свої справжні наміри антиосманською боротьбою в Європі, польська дипломатія задумала захопити територію князівства і посадити на господарський престол польського королевича, таким чином зробивши собі антиосманський форпост. Отже, після подій 1476 р. становище на молдавсько-польському кордоні повинно було залишатися досить напруженим.

Наприкінці 1470-х років більшість європейських країн пішли на примирення з Туреччиною (Польща – 1476 р., Угорщина – 1477-1479 рр., Венеція – 1479 р.). Отже, в результаті міжнародної політики, Стефан III змушений був піти на мирні переговори з султаном Мехмедом II, що і відбулося у 1479 році. Наслідком цих переговорів була згода господаря Молдавії на збільшення щорічної данини до 5 тис. золотих у 1479 р. Але вже у 1480 р. султан підвищив суму данини з 5 до 6 тис. золотих, на що Стефан змушений був погодитися [7, с. 29]. Однозначно, що певна частка цієї суми припадала й на населення Чернівецької та Хотинської волостей. Однак підвищення данини було тимчасовим явищем, тому що вже наприкінці 1481 р., напевно, з приходом до влади у Туреччині нового султана – Баязіда II (1481-1512 рр.), Молдавія знову почала сплачувати Порті по 5 тисяч золотих щороку [7, с. 30]. Отже, ціною сплати данини Стефану III вдалося налагодити мирні відносини з османами, що дозволяло Молдавії зберігати політичну самостійність та безпеку на кордонах.

Купивши мир з султаном, Стефан III передбачав, що на цьому османи не зупиняться. Господар Молдавії знав, що султан буде намагатися реалізувати свої давні плани, а саме: відібрати причорноморські території, тобто фортеці Кілію та Білгород. З метою не допустити цього, Стефан III, ще 1479 р. почав будувати кам'яні стіни навколо Кілії [3, с. 52]. Але одні фортеці не могли захистити Молдавську землю від вторгнення османів. Тому Стефан III вдається до пошуку нових союзників по антиосманській боротьбі.

Тому господар Молдавії, шукаючи собі союзника, звернувся до Московської держави, яка наприкінці XV ст. на міжнародній арені являла собою потужну політичну силу та могла протистояти польсько-литовським експансіоністським планам у Східній Європі. Так як Москва також вела боротьбу за об'єднання давньоруських земель, які були захоплені польськими та литовськими феодалами, це і показало спільність русько-молдавських інтересів. Їхнє зближення відбувається у 80-х рр. XV ст. [12, с. 83].

Увагу Стефана III також привертала політика зближення з Кримом, яку проводив руський правитель. Це було цікаво господарю Молдавії та давало йому можливість нейтралізувати кримських татар, які робили набіги на східні кордони країни. Напевно,

з цією метою в 1479 р. Стефан відіслав до Івана III, великого князя Московського, свого посланця, тому що вже у квітні 1480 р. був виданий наказ руському послу І.І. Звенцу, якого відправляли в Крим. У ньому мова йшла про присилання до Москви молдавського посланця “о деле” [2, с. 54]. Скоріш за все, “дело” стосувалося допомоги Стефану III з боку московського князя Івана III проти турецько-польських зазіхань. Також у даному наказі мова йшла про шлюб між дочкою молдавського господаря Єленою та Іваном, сином Івана III. Цей шлюб був надзвичайно важливий для політичного зближення Молдавії та Москви.

У результаті переговорів, які велися впродовж 1481-1482 рр., питання про цей шлюб було вирішено. У грудні 1482 р. із Сучави до Москви були відіслані посланці, які везли дочку Стефана. І вже у січні 1485 р. відбулося весілля Івана Молодого та Єлени Степанівни, яка стала відомою завдяки своїй ролі при Московському дворі під ім'ям Волошанки. Отже, на думку автора, даний шлюб вплинув на утворення союзу між Стефаном III та Іваном III проти династії Ягелонів та їхніх союзників. А реалізований цей русько-молдавський союз був наприкінці XV ст. в ході боротьби проти Ягелонів. Даний союз сприяв зміцненню Молдавії на міжнародній арені, а також перед загрозою османської агресії, яка насувалася на Молдавію [7, с. 32-33]. З метою виключити Валахію зі сфери впливу турецького султана, Стефан III наполегливо продовжував включати у сферу свого впливу цю землю. Проте, багаторічні спроби господаря Стефана III вивести її зі сфери впливу султана, успіху йому не принесли [13, с. 217].

Не відчуваючи реальної протидії, султан Баязід II, продовжуючи справу своїх попередників, активізував дії по утвердженню османів на Чорному морі та Причорномор'ї. Для цього він почав налагоджувати відносини з європейськими країнами. Особливу увагу султан приділяв Угорщині, так як її підтримки домагався претендент на султанський престол, брат Баязіда II, Джем. У результаті переговорів, 1483 р. було укладено новий осmano-угорський договір про мир, в якому Молдавія називалася державою, що сплачує султану данину [12, с. 85]. Отже, підписання цього договору ще більше ускладнило військово-політичне становище Молдавії.

Після цього Баязід II відновив експансіоністську політику на молдавські землі, метою яких було захоплення Кілії та Білгорода, адже Кілія – була “ключем до Молдавії”, а Білгород – “складовою перемог над поляками, чехами, руськими, угорцями та ін.”.

У реалізації своїх планів утвердитися в Причорномор'ї та встановити контроль над чорноморською торгівлею влітку 1484 р. султан Баязід II на чолі великого сухопутного війська та флоту перейшов Дунай, з'єднався із військовими загонами господаря Валахії Влада Келугера та кримського хана. Вони осадили і Кілію, і Білгород: “прийшли турки на Кілію град і з ними на допомогу прийшов він, клятий Калугер Влад воєвода, і з мунтянами, і взяв її 14 червня при Івашкові пиркалабі та Максимі. Того ж літа 5 серпня османи захопили і Білгород за Германа та Оана пиркалаба” [1, с. 30]. Отже, втрата цих фортець нанесла Молдавії дуже відчутний військово-політичний, а також економічний удар. Із появою турецьких гарнізонів у цих фортецях військова за-

гроза з боку Туреччини ставала постійною. А також втрата найбільших торгових центрів залишала молдавську скарбницю без значних доходів, що негативно позначалося на економіці країни.

Однак на протест угорського короля М.Корвіна про порушення умов мирної угоди 1483 р., турецький султан Баязид II відповів, що дані фортеці для нападу на Молдавію використані не будуть. Також між ними було відновлено в 1485 р. османо-угорський союзний договір, за яким Кілія та Білгород були визнані султановими володіннями [12, с. 85].

Не дивлячись на окремі тимчасові успіхи в боротьбі з турками, Стефан III усвідомлював, що власні військові сили йому не допоможуть повернути втрачені форпости. В умовах постійної небезпеки з боку Османської імперії, коли Угорщина відновила в 1485 р. союзний договір з султаном, господар Молдавії змушений був на традиційних умовах відновити польський сюзеренітет. З цією метою, 15 вересня 1485 р. господар Стефан III прибув до Коломиї для особистої зустрічі з королем Польщі. Казимир IV зобов'язався обороняти молдавські землі в її давніх кордонах. У свою чергу, Стефан III 16 вересня склав васальну присягу королю: “ми його милості та його короні славній польській зі всіма нашими боярами, зі всіма підданими землі молдавської (...) у послушенстві піддаємося його милості”, Казимир IV [5, с. 710-711].

Але польський король на ділі не збирався виконувати умов цього договору і швидко забув про нього. Однак Стефан III все ще потребував невідкладної військової допомоги, тому що під час складання васальної присяги у Молдавію вдерлося османське військо на чолі з сілістрійським пашею Малкодж-оглу та разом із претендентом на молдавський господарський престол, сином Петра Арона – Петром Гронодою. І дійшли вони “до Сучави і спаливши місто 19 вересня. І наступного дня вертаючись, полонили землю і палили її” [1, с. 30].

Виникла небезпека захоплення ними північних округів Молдавії, що не дало би можливості Стефану III повернутися в межі своєї країни. Король обіцяв надати господарю військову допомогу, а королевич Ян Ольбрахт мав супроводжувати його до Снятина з 20-тисячним військом. Проте до реальної допомоги справа знову не дійшла, бо на р. Колочині (на кордоні між Буковиною та Покуттям. – Б.О.) королевич із військом зупинилися та повернули назад, надавши господарю військовий загін, який склався з 3 тис. найманців на чолі з Я. Карнковським [16, с. 18-19].

Проте вже 20 вересня турки залишили Сучаву. Налякані демонстрацією польських військ, вони почали відступати на південь [11, с. 59]. Переслідуючи турків, Стефан III завдав їм поразки поблизу озера Катлабуга (на півдні Молдавії. – Б.О.) 1485 р. [3, с. 54]. Внаслідок вищезазначених подій північні волості Молдавії не зазнали спустошень.

Проте вже у жовтні 1486 р., остаточно втративши надію на серйозну допомогу з боку Польщі, господар Молдавії Стефан III змушений був укласти мирний договір з Туреччиною і тоді ж посланці його сплатили султану данину, яку господар затримав за два попередні роки, тобто 10 тисяч золотих [7, с. 37; 15, с. 154]. Тобто мир з Османською імперією означав, що Молдавія погоджувалася з втратою Кілії та

Білгорода й прилеглих до них земель. Слід зазначити, що в наступні роки Стефан III так і не спробував звільнити південні фортеці від осман.

Отже, характеризуючи військово-політичне становище як Молдавії вцілому, так і її північних волостей зокрема, у другій половині 70-х – першій половині 80-х рр. XV ст., потрібно зазначити, що воно було досить складним. Щоб зберегти незалежність для країни і для всіх її земель, господар Молдавії повинен був маневрувати між надзвичайно потужними сусідніми державами. Йому постійно треба було стримувати агресію турецького султана, який намагався підкорити державу, а також у своїй зовнішній політиці Стефану III потрібно було враховувати боротьбу Польщі та Угорщини за право бути сюзереном над державою. Проте не дивлячись на ці труднощі, Молдавія продовжувала відігравати помітну роль у міжнародній політиці країн Південно-Східної Європи. А також у даний період важливе значення мав союз із великим князем московським Іваном III, що дало можливість укріпити позиції Молдавії на міжнародній арені. Однак найбільш негативним моментом було те, що під час боротьби за збереження незалежності для країни, її територія зазнавала численних спустошень, а Чернівецька і Хотинська “держави” не були винятком.

Джерела та література:

1. Бистрицкая летопись 1359-1507 гг. // Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. – М.: Наука, 1976. – С. 24-34;
2. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в.: Документы и материалы: в 3-х т. – М.: Наука, 1970. – т.1. 1408-1632. – 363 с.;
3. Молдавско-немецкая летопись 1457-1499 гг. // Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. – М.: Наука, 1976. – С. 36-54;
4. Путнянская П летопись 1359-1518 гг. // Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. – М.: Наука, 1976. – С. 68-74;
5. Documente privitoare la istoria Romanilor. – 1340-1450 / Culese de E.Hurmuzaki. – Bucuresti, 1890. – Vol. I, partea 2. – 889 p.;
6. Буковина: історичний нарис / [відп. ред. В.М. Ботушанський]. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.;
7. Гонца Г.В. Молдавия и османская агрессия в последней четверти XV – первой трети XVI в. – Кишинев: Штиинца, 1984. – 150 с.;
8. Добрянський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина: історичний нарис. – Чернівці: Молодий буковинець, 2002. – 462 с.;
9. Жуковский А. История Буковины. – Чернівці: Час, 1991. – Ч.1. – 120 с.;
10. История Румынии / И.Болован, И.-А. Поп (координаторы) и др. / Пер. с рум. – М.: Весь мир, 2005. – 680 с.;
11. Масан О.М. Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р. // Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (3 давніх часів до середини XX ст.) За заг. ред. Ботушанського В.М. – Чернівці: Рута, 2005. – 744 с.;
12. Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя четверть XIV – начало XIX в.) / Под ред. Д.М. Драгнева. – Кишинев: Штиинца, 1987. – 464 с.;
13. Семенова Л.Е. Некоторые аспекты международного положения Молдавского княжества во второй половине XV в. // Юго-Восточная Европа в средние века. – Кишинев: Штиинца, 1972. – С. 207-234.;
14. Сперальский З. Молдавские авантюры / З.Сперальский / Пер. с польск. и примеч. Н. Малютиной-Конколь. – Бэлць: б.и., 2001. – 192 с.;
15. Szamańska I. Moldavia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – Poznań: Państw. Wyd-wo Naukowe, 1996. – 369 s.;
16. Papee F. Jan Olbracht / F.Papee. – Wyd. 2-je. – Kraków: Universitas, 1999. – 243 s.

Baluh A.

Moldavia and Bukovina territory during the struggle against Ottoman expansion (1475-1486 biennium)

The article characterized the military-political situation in Moldova as a whole, and its northern parishes particularly in the second half of the 70's - early 80's. XV.

Key words: military-political situation, Moldova.